

Krzysztof Narojczyk

Teki Dworzaczka: materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV – XX w.

Echa Przeszłości 2, 209-213

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX w., CD #1, v. 1.2.0 (1997) dla Windows.

W roku 1995 staraniem zespołu pracowników Biblioteki Kórnickiej pod kierownictwem naukowym profesora Jerzego Wisłockiego ukazało się elektroniczne wydanie materiałów historyczno-genealogicznych, określanymi jako *Teki Dworzaczka*. Całość niepublikowanej spuścizny po Profesorze Włodzimierzu Dworzaczku, przechowywanej w Bibliotece Kórnickiej, została opracowana informatycznie i udostępniona na płycie CD. Wydawnictwo to – całkowicie pionierskie na rynku polskim – spotkało się z bardzo żywym przyjęciem w środowisku historyków posługujących się w pracy komputerem¹. Do *Tek* sięgali nie tylko uczeni faktycznie zainteresowani materiałami tam zamieszczonymi, ale także ci, którzy na praktycznym przykładzie chcieli ocenić faktyczną efektywność posługiwania się opracowaną elektronicznie informacją. W każdym wypadku szybkość przetwarzania i dostępu do danych tekstowych udowodniała, że rodzi się nowa epoka w badaniach historycznych, zwłaszcza w tych dyscyplinach, które dysponują dużą ilością w miarę jednorod-

¹ Zob.: K. Wnęk, *Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX w.* [Płyta kompaktowa (CD-ROM)], Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, opr. A. Bieniaszewski i R. T. Prinke, pod red. J. Wisłockiego, Kórnik 1996, Roczniki Historyczne, 1996, s. 217-220.; J. Dumanowski, *Teki Dworzaczka v.1.0.0 : Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX w.*, „Ziemia Kujawska”, t. 12, 1997, s. 239-244. O problemie elektronicznych edycji źródłowych w kontekście *Tek Dworzaczka* dyskutowano także podczas corocznych sympozjów „Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii”, organizowanych przez Polski Oddział Association for History and Computing i Komisję Metod Komputerowych Polskiego Towarzystwa Historycznego.

nych i dających się sparametryzować źródeł. Obok dyskusji na temat nowych, niedostępnych dotychczas możliwości wykorzystania materiału genealogiczno-historycznego zawartego na CD zastanawiano się także nad technicznymi aspektami wydawnictwa (zakresem edytorskiej ingerencji wydawcy w materiał źródłowy i modelem interfejsu użytkownika). Postulowano zwłaszcza potrzebę opracowania wersji pracującej w środowisku Windows. Także oznaczenia na płycie – „CD #1” oraz numer wersji 1.0.0 sugerowały, że nie jest to ostatnie słowo zespołu profesora Wisłockiego. Istotnie, po dwóch latach na rynku ukazała się nowa wersja *Tek Dworzaczka* sygnowana numerem 1.2.0 i przeznaczona dla środowiska Windows. Jest to duży krok naprzód. Środowisko to zdecydowanie wypiera na rynku system DOS, będąc już w tej chwili praktycznie standardem. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wymagania sprzętowe pozostały bardzo umiarkowane. Program działa poprawnie na praktycznie każdym komputerze wyposażonym w czytnik CD-ROM, działającym w środowisku Windows 3.1x lub pod kontrolą systemu Windows 95.

Treściowo obecna wersja CD niemal pokrywa się z poprzednią. Jediną istotną różnicą jest dołączenie obszernego zestawu map prezentujących Rzeczpospolitą w 1771 r., Wielkie Księstwo Poznańskie i jego poszczególne powiaty oraz planów Poznania, Bydgoszczy i Gniezna z 1911 r. Jest to cenne uzupełnienie materiału CD. Wydaje się, że celowe byłoby podanie w przyszłych edycjach *Tek* bliższych informacji o podziałach administracyjnych Wielkopolski także w innych okresach. Zasadniczą treść dysku, podobnie jak w wersji 1.0.0, stanowią materiały warsztatowe prof. Dworzaczka. Zostały one uzupełnione o bardzo starannie, profesjonalnie i nieomal bezbłędnie opracowaną bazę danych dostępną w standardowym formacie GEDCOM, obejmującą 50687 osób i 20255 rodzin. Test integralności i wewnętrznej spójności danych za pomocą programu Brother's Keeper wykazał jedynie kilkanaście błędów (brak zwrotnych odniesień pomiędzy rodzicami i ich dziećmi: osoby nr 21535 – 21539; 21585 – 21589; 29435 – 29440; 34377 – 34379; 37783 – 37784 oraz w trzynastu wypadkach nieprawidłową kolejność potomstwa, tzn. nie według daty urodzenia: rodziny nr 297; 1407; 12709; 13666; 15835; 16968; 17078; 17079; 17110; 17162; 17304; 17771; 18016). W przedstawionym w pomocy opisie nieco niejasna jest geneza i rola prezentowanych na dysku tablic genealogicznych. Jest ich w sumie 42 i nie wyjaśniono kryteriów merytorycznych ich zestawienia. Mało klarowne są użyte do opisu nazwy. Do poprawnego wyświetlenia tablic konieczne jest zainstalowanie w systemie specjalnej czcionki PLgenealogEE dołączonej na dysku. Po wywołaniu opcji Czytaj wybrana tablica wyświetlana jest w domyślnym edytorze tekstów. Jednakże nieco uciążliwa jest każdorazowa konieczność (o czym informuje stosowne okienko) przeformatowania tekstu do podanej czcionki. Być może w przyszłości celowe

byłoby umieszczenie plików już sformatowanych. Ujemną stroną takiego rozwiązania byłoby ok. trzykrotne zwiększenie ich wielkości, np. plik pyz7505.txt, liczący 437 bajtów, zwiększyłby się do 1326 bajtów, gdyby go zapisać w formacie RTF. Jednakże przy tak dużym zapasie wolnego miejsca na CD nie odgrywałoby to większej roli.

Po uruchomieniu programu TD.exe z katalogu głównego CD (opcja auto-startu na moim komputerze – PENTIUM 120, WINDOWS 95 nie zadziałała) i odpowiedzi na proste pytania dotyczące wersji językowej oraz umiejscowienia katalogów roboczych – standardowo C:\TEKI\WYNIKI – system bezproblemowo zgłosił się do pracy. Pierwsze wrażenie jest bardzo pozytywne: elegancki ekran startowy z dużymi klawiszami wyboru poszczególnych opcji i powieloną z okładki CD efektowną grafiką w tle. Okazuje się, że jest to główny ekran roboczy programu i barwna grafika tła będzie nam towarzyszyć do końca pracy w systemie, co może rozpraszać nieco nawykłych do stonowanych szarości użytkowników Windows. Aplikacja wykorzystuje charakterystyczne dla tego środowiska elementy – standardowe pola i klawisze sterowania zdarzeniami, wszystkie opcje i operacje osiągalne za pomocą myszki, limitowana tylko dostępną pamięcią liczba otwartych okienek z możliwością ich skalowania, przenoszenia i zwijania na pasku narzędzi, dostęp do kontekstowej pomocy itd. itd. Jednym słowem każdy, kto pracuje na co dzień w tym systemie, od razu czuje się jak w domu. W stosunku do wersji dla DOS-u zmodyfikowano nieco menu główne programu. Dotychczasowe opcje „Czytanie” i „Przeszukiwanie” scalono w jedną – „Teksty”, pozostawiono bez zmian „Genealogie” i „Inwentarze”, „Miscellanea” zastąpiono opcją „Mapy”. Pojawił się także nowy element – „Ustawienia”. Oprócz tego dostępna jest oczywiście opcja wyjścia z programu i wywoływania w dowolnym momencie myszką lub klawiszami funkcyjnymi kontekstowej pomocy. Od skorzystania z tej ostatniej funkcji powinien rozpocząć każdy początkujący użytkownik aplikacji. W części ogólnej zawarte są podstawowe informacje o prof. Włodzimierzu Dworzaczku i jego spuściźnie, spis i charakterystyka materiałów umieszczonych na dysku, opis koncepcji i metodologii opracowania CD, zestawienie użytych skrótów, istotne wskazówki na temat instalacji i konfiguracji programu. Część instruktażowa przedstawia wyczerpująco, często wykorzystując hipertekst, sposoby posługiwania się poszczególnymi podprogramami wywoływanymi z menu głównego. Szczególnie cenne są umiejętnie dobrane przykłady rozwiązywania typowych zadań z podaniem przyjętej terminologii, dostępnych opcji i wieloma praktycznymi wskazówkami dla użytkownika. Pomoc zawiera także indeks hasłowy, co znakomicie ułatwia dotarcie do pożądanej informacji. Poszczególne hasła można wydrukować i uzyskać klasyczną instrukcję obsługi. Po zapoznaniu się z logiką systemu i zasadami

jego obsługi praca z *Tekami Dworzaczka* w zakresie przewidzianym przez wydawcę nie nastęrcza żadnych problemów dla średnio zaawansowanego informatycznie operatora. Wszystkie podstawowe opcje działają poprawnie, a wydajność funkcji selekcyjno-filtrujących jest więcej niż zadowalająca. W trakcie pracy nie udało mi się jedynie uruchomić opcji Teksty\Zakres\ „Wyszczególnij...”. Wobec braku opisu tej funkcji w pomocy tylko trzy kropki na końcu sugerują, że powinna ona wywołać jakieś kolejne pole wyboru. Wydawcy wprowadzili szereg rozwiązań, podnoszących komfort i efektywność pracy. Przede wszystkim wyniki przeszukiwania można skierować bezpośrednio do zdefiniowanego wcześniej edytora tekstu, co pozwala na bieżącą ocenę i opracowywanie uzyskiwanych zestawień oraz tekstów. Użytkownik ma także możliwość za pomocą opcji „Ustawienia” z menu głównego dowolnego określenia ścieżek dostępu do wybranych elementów systemu oraz wyspecyfikowania, które pliki mają być skopiowane z CD we wskazane miejsce na twardy dysk komputera i odczytywane bezpośrednio stamtąd. Opcja taka owocuje radykalnym wzrostem wydajności. Dostępne są dwie wersje językowe – polska i angielska. Jednakże wybór dokonywany podczas instalacji okazuje się nieodwracalny dla mniej zaawansowanego informatycznie użytkownika – brak programu deinstalacyjnego powoduje konieczność „ręcznego” modyfikowania ustawień systemu. W wersji polskiej czasami odzywa się anglojęzyczna powłoka, widoczna w niektórych okienkach systemowych, opisanych np. jako confirm, warning lub information z przyciskami wyboru „Yes” , „No”. Doświadczeni operatorzy mają pewne możliwości modyfikacji interfejsu użytkownika do swoich potrzeb i upodobań, bowiem pliki konfiguracyjne systemu dostępne są w formacie tekstowym.

Zasadniczą funkcją opcji „Teksty” w menu głównym jest czytanie lub przeszukiwanie wg zadanego klucza zbiorów tekstowych, zamieszczonych na dysku. Składnia formułowania zapytań (jest opisana w pomocy) została zaczerpnięta bezpośrednio z zaimplementowanego programu KWS firmy Copy Con Incorporated. Efektywne posługiwanie się nią wymaga znacznej wprawy i znajomości logiki budowy pytań złożonych. Dodatkowym utrudnieniem jest konieczność ręcznego wpisywania całej treści klucza z klawiatury, co prowadzić może do przypadkowych pomyłek literowych. Wydaje się, że wydawcy powinni rozważyć umieszczenie dodatkowo w kolejnych edycjach *Tek Dworzaczka* kilkunastu generatora zapytań – raportów. Mógłby on zawierać zestaw standardowych kluczy prostych – tagów (nazwisko, imię, herb, dobra, data urodzenia, data śmierci, urząd, miejscowość, rodzaj transakcji itp.) i operatorów logicznych oraz umożliwiać dowolną ich kombinację. Analogiczny generator znalazłby także zastosowanie przy przeszukiwaniu i tworzeniu zestawień z pliku GEDCOM – opcja „Genealogie” z menu głównego. Celowe byłoby

również wstępne poindeksowanie wybranych kluczy i udostępnienie tych indeksów w formie rozwijalnych list wyboru. Zwalniałoby to operatora z konieczności wpisywania wartości kluczy z klawiatury, dając jednocześnie natychmiastowy przegląd wszystkich dostępnych w tym zakresie możliwości. Bardzo przydatny byłby także prosty moduł statystyczny, zliczający ilość odnalezionych wg zadanego klucza wartości. Znacznie uprościłoby to określanie wielu parametrów ilościowych badanych zjawisk lub procesów. Podczas pracy z *Tekami* wyraźnie odczuwa się brak generatora diagramów i tablic genealogicznych. W obecnej wersji autorzy zrezygnowali z dostępnej poprzednio możliwości uruchamiania skryptów – programów pisanych w formacie tekstowym (na dysku zamieszczone było kilka przykładowych, użytecznych programów wzorcowych). Aktualnie istnieje możliwość uruchamiania napisanego przez użytkownika programu, który trzeba najpierw skompilować w dowolnym języku programowania (na CD dostępny jest tylko jeden przykład do odnajdywania przodków w linii męskiej). Już poprzednio skorzystanie z tego narzędzia nie było proste, a tym bardziej teraz, gdy trzeba dodatkowo dysponować specjalistycznym oprogramowaniem. Przy obecnym, średnim stanie wiedzy informatycznej historyków dla większości z nich możliwość napisania i uruchomienia własnego programu pozostaje w sferze abstrakcji.

Jest oczywiste, że wydawcy nie mogą przewidzieć wszystkich indywidualnych potrzeb użytkownika systemu. Tym niemniej pożądanym byłoby dodanie w kolejnych edycjach *Tek* kilku podprogramów, realizujących standardowe zadania badawcze i graficzne. Z informacji dostępnych w INTERNECIE wynika, że trwają prace nad udoskonalaniem interfejsu użytkownika oraz – kolejna cenna inicjatywa ośrodka kórnickiego – udostępnianiem części *Tek Dworzaczka* ON-LINE. Pod adresem internetowym <http://www.bkpan.poznan.pl/test.html> dostępny jest beta test programu „Szlachta wielkopolska”. Internauta ma możliwość odnalezienia szukanej osoby poprzez wskazanie nazwiska (dostępne są listy alfabetyczne) i imienia, a następnie sporządzenia zestawienia graficznego ascendentów lub przodków w linii męskiej.

Zastosowanie środowiska Windows jako platformy całego systemu znakomicie ułatwia posługiwanie się zamieszczonym na CD materiałem, nie rozwiązuje jednakże wszystkich stojących przed operatorem problemów. Nadal otwarta jest kwestia modelu interfejsu użytkownika, niezbędnego w elektronicznych publikacjach historycznych. Wydaje się, że *Teki Dworzaczka* mogą być doskonałym punktem odniesienia w dyskusji nad owym modelem, zaś ich kolejne edycje, wytyczać postulowany standard w tym zakresie.

Krzysztof Narojczyk